

Літописний Губин в системі Болохівської землі

Болохівська земля та її історія певною мірою відображені у Іпатіївському літописі (Літопис Руський, 1989, с.397, 399, 417). До історії Болохівської землі звертались дослідники XIX-XX ст. (Дашкевич, 1878, 1899; Винокур, 1985; Винокур, Журко, Мегей, Якубовський, 2000; Липко, 1971; Рашпопорт, 1955; Терещук, 1976; Якубовський, 1975, 1997, 2000). Судячи з даних літопису та археологічних матеріалів, Болохівська земля знаходилась на порубіжжі Київського і Галицько-Волинського князівств, обіймаючи верхню і середню течію Південного Бугу, Послущя з виходом до течії Тетерева і частину Подгориння (Терещук, 1976, с.164-176; Винокур, Журко, Мегей, Якубовський, 2000, с.38-62).

Серед згаданих у літописі болохівських "градів" були міста, а також феодальні замки. За своїм розміщенням літописний Губин знаходиться майже у центрі Болохівської землі, поблизу шляху з Києва до Галича (у Послущі). Хронологічні рамки існування болохівських міст і замків за літописом і даними археології – XII-XIII століття. Найбільш повно і літопис, і археологічні матеріали фіксують функціонування болохівських градів у середині XIII ст., коли в регіоні відбулися з одного боку навали орд Баття, Куремси і Буруцлая, а з другого – каральні військові акції проти болохівських сепаратистських правителів Данила Галицького. Військові походи Данила Романовича були обумовлені тим, що "...зоставили їх, (болохівських князів), татари, щоб вони їм орали (та сіяли) пшеницю і проса. Данило ж на них тим більшу ворожнечу держав, що вони од татар велике сподівання мали" (Літопис Руський, 1989, с.399).

Губин, що згадується в літописі під 1241 р., – один з найбільших болохівських "градів". Його площа становить 4,6 га. Городище під Шепетівкою займало 3,6 га, Теліжинецьке городище – 3,5 га, Любарське – 2,86 га, Колоджинське – 1,8 га, городище на р.Згар – 1,3 га, Райковецьке – 1,25 га. Судячи з плану та чотирьохдольного планування, Губинське городище є рештками міста XII-XIII ст. За межами укріпленої частини Губина простежені і рештки підгороддя. Саме городище розташоване на високому мисовому виступі правого берега р.Случ при впадінні притоки – р.Ладіжки. Городище складається з взаємопов'язаних Північної, Південної, Південно-Західної та Південно-Східної площадок. Воно укріплено досить складною системою валів і ровів. Найбільша висота валів по відношенню до основи ровів – 6,5 - 7 м. Історична топографія літописного Губина та його укріплення засвідчують добре продуману систему забудови та оборони, здійснену при самому початку будівництва. Така традиція спорудження державних міст-фортець, а також замків, що виконували оборонні функції, існувала у Київській Русі починаючи з X ст.

В процесі археологічних розкопок 1997 - 2000 років на Губинському

городниці вдалося з'ясувати конструктивні особливості фортифікацій, а також систему житлово-господарської забудови. Впритул до внутрішньої частини валу було відкрито кліті порожнистого типу. Це були зрубні будівлі, від яких збереглися обгорілі дубові колоди товщиною 0,25 м від нижніх вінець. На кутах колоди стін були зв'язані технікою врубки "в руські вугли". Розміри клітей – 3,2 x 2 м. Крім порожнистих клітей у західній частині Північної площадки були виявлені кліті з залишками двох черіней житлових печей. Отже, вони могли служити як житла. В одному місці вдалося зафіксувати і підкліть, нижня частина якої була заглиблена в ґрунт на 2 м від внутрішнього схилу валу. Кліті згоріли у пожежі, про що свідчать обгорілі дерева'яні конструкції та випалена пляма обмазка стін і задимлене будівельне каміння.

Відкриті і залишки кількох житлових приміщень. Це переважно двоповерхові зрубні будівлі. Верхні поверхи споруд згоріли і впали на нижні частини приміщень. Дошки нижніх частин були опущені в ґрунт. Їх простежено по обрисах котлованів в середньому 3,2 x 3 м. Сліди стін у нижніх частинах приміщень зафіксовані за фундаментними ринками-заглибленнями із залишками спаленого дерева. Губинські житла добре вписуються за своєю конструкцією у житла таких давньоруських міст як Київ, Галич та ін. на території Південно-Західної Русі. Дослідженнями П.П.Толочка і В.А.Харламова доведено, що нижні котловани стовпових і зрубних будівель – це лише частина двоповерхових будинків, площа яких була значно більшою від площі заглиблених в ґрунт котлованів.

Комплексу речових знахідок з розкопок 1997 - 2000 рр. у літописному Губині досить різноманітний. Серед знярядь сільськогосподарського виробництва виділяються різак-чересло та уламок аналогічного-другого. Аналогії різак-челеслам, що використовувалися у плузі з колісним передком, є серед матеріалів Райковецького городища (Гончаров, 1950, табл. IV, V), а також і на території інших міст і замків Південно-Західної Русі. В Губині виявлено й уламки кількох залізних серпів, а також круглі ротаційні кам'яні жорна для помолу зерна на борошно. Серед кісток свійських тварин: велика рогата худоба, кінь, свиня, вісяч, коза, собака; представлені і кістки домашньої птиці.

Археологічні матеріали засвідчують відповідну роль ремесел у господарстві жителів Губинського городища. Йдеться, зокрема, про ковальську справу (виявлені залізні кліщі, долота, молоток-ручник). Про значний розвиток ковальського ремесла свідчать і численні вироби з заліза: стамеска, скоби, частини дверних запорів, навісні замки і ключі до них, ножі, цвяхи, кільця, кресала, ножниця для стрижки овець, вудила, шпори, наконечники для стріли, списи та інші речі.

Керамічні матеріали Губинського та інших городищ Болохівської землі мають риси, характерні для всієї Південно-Західної Русі. Зокрема тут наявні форми гончарного посуду, які були поширені у XII-XIII ст. на Волині, у Галичині та на Київщині. Разом з цим простежується переважно трансформування

елементів волинського і галицького керамічного виробництва.

Серед побутових виробів помітно виділяються знахідки різноманітних прикрас. Перше місце займають скляні браслети, виявлені у фрагментах. Є також бронзові пластинчасті та дротяні браслети, різні підвіски, персні-каблучки і скронові кільця. Останні (20) являються собою спіральні кільця у вигляді півтори нитки, а знайдені були вони як речовий скарб в одному з жителів. Виявлено у Губині і залишки святкового жіночого головного убору, який міг належати представниці феодальної знаті. Убір складався з дорогоцінних підвісок порожнистого типу. Свідченням цього є знахідка срібного колта – великої порожнистої підвіски з двох з'єднаних між собою опуклих стулок, обрамлених 14-ма порожнистими кульками. На зовнішньому боці стулок наявні червоні зображення символів кругообігу життя. Разом з колтом у Губині було знайдено і рештки срібної стрічки, при допомозі якої колт прикріплювався до головного жіночого убору.

Інші цікаві речі, виявлені в Губині: бронзовий хрест-складень (енколпійон), який зберігся добре, а також стулка другого, меншого за розміром, бронзового хреста-енколпійона, натільний хрест з каменю-шиферу, срібна ажурна бусина, шиферні овруцькі прясниці для веретен, кістяний гудзик з орнаментом, шахова фігура з кістки.

Таким чином, літописний Губині предстас в світлі археологічних досліджень одним з важливих центральних міських центрів Болохівської землі XII-XIII ст. Його соціально-політичний статус з'ясовується і при врахуванні матеріалів інших "традів" регіону. Показові у цьому плані речові скарби з Болохівської землі (городище під Шепетівкою, городище на р.Згар, Теліжинське городище, літописні Возв'ягель і Губині). Вони засвідчують глибоке соціальне розшарування у суспільстві болохівців. Разом з тим, вони дають можливість з'ясувати напрями економічних і культурних зв'язків жителів Болохівської землі. Наприклад, персні, виявлені у складі скарбу з городища на р.Згар, мають зображення князівських знаків Рюриковичів, які указують на генеалогічні зв'язки верхівки Болохівської землі з Чернігівськими та Київськими князівськими династіями (Якубовський, 1975, с.90-103).

Враховуючи свідчення літопису, а також дані археології, під назвою "Болохово" слід, очевидно, розуміти землю, регіон, а не окреме місто. Особливістю Болохівської землі і в територіальному розміщенні, і щодо її соціально-політичного статусу є переплетіння інтересів правителів XII-XIII ст. Галицько-Волинського, Київського і Чернігівського князівств. В умовах феодальних усобиць і сформувалось "буферне" утворення – Болохівська земля. Боярське олігархічне управління Болохівської землі ("князі болохівські") блокувалося на певному етапі з монголо-татарами. Наявні, однак, приклади мужньої боротьби рядового населення регіону проти ординців (Райковецьке городище, літописний Колодяжин, городище під Шепетівкою, городище на р.Згар і Теліжинське та ін.)

Отже, тільки історична конкретика, що впливає з повідомлень літопису та археологічних матеріалів, може допомогти у з'ясуванні того, хто спалив "град" болохівців. Активну роль у цьому відіграли монголо-татари, приклав до цього руку і Данило Галицький, щоб остаточно підкорити своїй владі болохівських правителів-сепаратистів.

Література

- Винюк І.С. Історія пісоченого Подністров'я та Південного Побужжя. Від кам'яного віку до середньовіччя. – Київ-Одеса, 1985. – С.103-111.
- Винюк І., Журко О., Метей В., Якубовський В. Літописний Губин в світлі археологічних досліджень 1997-1999 років // Болохівщина: земля і люди. – Хмельницький-Стара Савка-Лубар, 2000. – С.38-62.
- Гончаров В.К. Районенкоє городище. – К., 1950. – 216 с.
- Длиженец Н.П. Болоховская земля и её значение в русской истории // Труды III Археологического съезда. – 1878. – Т.П.
- Длиженец Н.П. Ещё разыскания и вопросы о Болохове и Болоховцах // Киевские университетские Известия. – 1899. – №1.
- Довженко В.Я. Землеробство древней Руси. – К., 1961. – 267 с.
- Звідзенький Б.А. Стародавній Звягель // Звягель древній і нічю молодий. – Новоград-Волинський, 1995. – С.11-13.
- Літопис Руський. За Іпатським списком. Переказав Леонтій Михнович. – К., 1989. – 590 с.
- Львико С.А. Де був давній Болохів // УГЖ. – 1971. – №4. – С.99-105.
- Раппопорт П.А. Города Болоховской земли // КСЭИМК. – М., 1955. – Вып.57. – С.52-60.
- Терещук К.І. До питання про локалізацію Болохівської землі // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К., 1976. – С.164-176.
- Якубовський В.І. Давньоруський скарб в с.Городище Хмельницької області // Археологія. – К., 1975. – Вып.16. – С.90-103.
- Якубовський В.І. Основні центри Болохівської землі // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – 1997. – Т.1. – С.14-31.
- Якубовський В.І. Західнопророські пів'явки в матеріалах болохівського городища поблизу м.Шепетівки // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – 2000. – Т.4. – С.108-112.